

УДК 821. 161

THE CONCEPT OF «NEOREALISM» IN UKRAINIAN
LITERARY STUDIES

ПОНЯТТЯ «НЕОРЕАЛІЗМ» В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Reva-Lievshakova L.V. / Рева-Лєвшакова Л.В.

d.philol.s., prof. / д.філол.н., проф.

ORCID: 0000-0003-4061-3226

Odessa National University, Odessa, Dvoryanska, 2, 65029

Одеський національний університет, Одеса, Дворянська, 2, 65029

Анотація. У роботі розглядається питання становлення терміну «неореалізм» в українському літературознавстві. Досліджуються різноманітні неореалістичні концепції минулого століття й сучасності. Простежується літературознавчий рух термінологічних визначень нових художньо-літературних «експериментів» слова на підґрунті традиційного реалістичного змалювання світу, подій та людей.

Ключові слова: неореалізм, концепція, реалізм, модернізм, термінологічне визначення.

Abstract. The paper examines the issue of the formation of the term "neorealism" in Ukrainian literary studies. Various neorealist concepts of the past century and the present are studied. The literary movement of terminological definitions of new artistic and literary "experiments" of the word on the basis of the traditional realistic depiction of the world, events and people is traced.

Key words: neorealism, concept, realism, modernism, terminological definition.

Вступ. В українському художньому колі до питання про нові літературні віяння підходили творчо, пропонуючи свою термінологію. Так, з'явився новоромантизм Лесі Українки, вітаїзм М. Хвильового, кларнетизм П. Тичини. Вперше про неореалізм в українській літературі висловився М. Вороний. У своїх теоретичних пошуках методологічної основи неореалізму М. Вороний пройшов шлях від поодиноких роздумів до літературно-цілісної концепції, яку виклав у статті «Театральне мистецтво і український театр» (1912). Основу його концепції становлять власні художні роздуми про суть неореалізму. Для М. Вороного неореалізм – синтез “розкиданих у світі дрібниць, з яких складаються окремі моменти життя”, який “цурається всякої піднесеності, гарних ефектних фраз”, а в собі перетворює “різноманітність деталей всякого явища” [1, с. 283]. Поширення неореалізм набуває в українському літературознавстві у 20-ті роки минулого століття в роботах В. Коряка, М. Доленга, О. Дорошкевича. Хоча термінологічного визначення українські автори не відважились запропонувати, однак вони намагалися зрозуміти природу неореалізму, його суть та специфіку, помічаючи неоднорідність нових пошукових форм у художній літературі. Й досі цей термін викликає неординарність суджень, а теоретичне обґрунтування його лишається актуальним.

Основний текст. Історія термінологічного визначення неореалізму досить складна. Дослідники цього явища помічали різноманітні риси процесу, однак не поспішали подавати його загальну характеристику. Ледь не перша спроба термінологічного визначення неореалізму в українському літературознавстві з'являється у 1971 році й належить В. Лесину та О. Пулинець. У статті до “Словника літературознавчих термінів” вони стверджували: “Неореалізм

відзначається людяністю, демократизмом, глибоким ліризмом, відсутністю будь-якої парадності або риторики. Прагнення показати життя і людей такими, якими вони є, без всяких прикрас” [4, с. 273]. До характерних ознак неореалізму упорядники словника відносили “документальність”, близькість до фактів, “опоетизацію факту”, модерністські “новації”.

У питанні встановлення назви завжди постає проблема правомірності її використання. Складність процесу термінологічного вживання зрозуміла, адже не все, що пропонується у літературознавстві та критиці, закріплюється у подальших дослідженнях. У термінів, як і в людей, важка доля виживання у боротьбі за право жити. Як і люди, вони можуть потрапити до історичного шляху у вічність, але можуть спалахнути і згаснути, назавжди забуті. Скільки їх було запропоновано у літературознавстві – безліч, а право на життя отримали не всі. Так сталося, що термін “неореалізм” має незвичайну долю. Спалахнувши на початку ХХ століття, він не отримав належної підтримки і про нього було забуто на певний період. У 60-ті роки на нього звернули увагу, однак вважали незрозумілим, дуже складним у визначенні, та загалом: а чи потрібний він? Початок нового ХХІ століття для неореалізму виявився етапом відродження, його риси стали помічати у великій кількості творів різних років ХХ та ХХІ століть. Мабуть, термін має пройти певний етап випробування, адже він належить до явища, яке має бути осмисленим. Процес споглядання з іншого часу надає можливість зрозуміти явище та його визначальний термін як влучне формулювання особливостей розвитку.

Існують думки, що характеру новизни реалізм набуває тоді, коли його реалістичне підґрунтя відрізняється від попереднього, реалістичного. Тобто новий реалізм виникає з новим часом, який, безумовно, буде плинути, а тому й реалізм у новому періоді історичного розвитку буде новим. Ці твердження можуть частково підтримуватись, тільки з погляду на категорію новизни у такому розумінні. Однак ми вважаємо це помилковим, оскільки шлях літературного розвитку вже визначено для тієї чи іншої літератури. Так, світові літератури мають свої етапи: античний – середньовіччя – Відродження – сентименталізм – романтизм – реалізм – модернізм – ...; українська свої: давньоукраїнський – Просвітництво – бароко – сентименталізм – романтизм – реалізм – модернізм – Думаємо, що і реалізм, оскільки його існування було завжди, має право отримувати свою характеристику залежно від епохи, а не з причини його новизни у порівнянні з минулим, адже зрозуміло, що виникне плутанина, якщо реалізм весь час матиме назву “новий”. Для реалістичного розмежування доречно вживати назви: античний реалізм, середньовічний реалізм, реалізм Відродження, давньоукраїнський реалізм, просвітницький реалізм. В епоху сентименталізму та романтизму – реалізм доби сентименталізму та реалізм доби романтизму. Підтримуючи твердження про надзвичайно рухливий у конкретних стильових виявах характер реалізму та ідеї “реалізоцентризму” (слово використав М. Наєнко у статті “Історико-теоретичний аспект поняття "реалізм"” [5, с. 8]) в працях Л. Новиченка (“Вічно живий реалізм”, 1981), Д. Затонський вважав реалістичні прояви у різних епохах свідченням здатності до перетворення. У своїх дослідженнях

різноманітності реалізму він писав, що реалізм позбавлений вузької спеціальної “місії”, а тому “формулювання назв реалізму залежно від епохи є дієвим і виправданим у літературознавстві” [3, с. 4].

В епоху модернізму реалізм йшов шляхом свого паралельного розвитку, однак, на відміну від попереднього часу, його визначальна риса правдивості видозмінюється до естетизації та експериментаторства у викладі правдивості. Саме тому визначення “новий реалізм” закріплюється термінологічно (паралельно виникали назви “антиреалізм” та “нереалізм”, які на наш час іноді потрапляють у поле наукового зору у визначенні різних явищ), хоча закріплення назви носило пошуковий характер. В українському літературознавстві назву “неореалізм” використовували М. Вороний та О. Дорошкевич, інші дослідники – “новий реалізм”. В працях кінця ХХ століття Т. Гундорової, М. Кодака неореалізм утверджується як назва етапу художньої літератури. Україномовний варіант терміну запропонували А. Козлов та Р. Козлов, їхня гілка термінологічного дослідження має інноваційний характер, поки не підтриманий, однак доволі революційний: неореалізм – новореалізм – європейський неореалізм. У сучасних українських дослідженнях (Ю. Лаврісюк, А. Козлова, В. Пахаренка, Л. Пономаренко) перевага надається назві “неореалізм”, а сполучення *новий реалізм* використовується в понятійному значенні, іноді рівноцінному термінові. Ми ж вважаємо, що на цей час неореалізм вже набув достатнього первинного теоретичного обґрунтування на право закріплювати і розвивати свої позиції в українській літературі. А назви “новий реалізм” та “неореалізм” мають рівноцінність у термінологічній визначеності. Щодо назви “новореалізм” (А. Козлов), то це вживання має суб’єктивно-авторське вирішення, поки не підтримане, але й категорично не відхилене науковою думкою, однак засвідчене в історії про термінологічний розвиток неореалізму. До того ж воно співзвучне *новоромантизму* Лесі Українки.

Вивченню індивідуальних особливостей нової реалістичної творчості українських письменників присвячені колективні праці “Розвиток жанрів в українській літературі ХІХ – початку ХХ ст.” (1986), “Індивідуальні стилі українських письменників ХІХ – початку ХХ ст.” (1987) та ін. Враховуючи досвід досліджень попередніх часів, у 1991 році створено колективну збірку “Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст.”, присвячену виявленню специфіки нового реалізму в українській літературі. Автори збірки праць у своїх наукових розробках реалізму звернули увагу на новий вид реалістичного мистецтва, зокрема синтетичність стилю (Т. Гундорова), “ліризацію” (Н. Шумило), активізацію психологічності (Ю. Кузнецов). Т. Гундорова вказувала на системність появи нового реалізму, в якому вбачала основну родову сутність: соціально-культурний ідеал “реалізованої” особистості. На її погляд, “індивідуальний, родовий, цивілізаційний і соціальний ідеали зближуються в перспективі” розвитку нового реалізму, а особливості нового зумовлені в реалізмі переорієнтацією всієї літератури на нові естетичні принципи, зокрема активне творче перетворення дійсності, вираження творчих цінностей, становлення нової

гуманістичної концепції [2, с. 170]. У сучасний період до специфіки неореалізму приєднується національне розмежування. Так, у “Літературознавчому словнику-довіднику” (1997) та “Літературознавчій енциклопедії” (2007) неореалізм пов’язується з українською літературою.

Про неореалістичні риси творчості В. Винниченка, Г. Косинки, М. Куліша, В. Підмогильного та інших митців писав В. Фащенко у програмі з історії української літератури ХХ віку. Можна тільки здогадуватись про задумки відомого науковця, адже у його праці значна перевага надається перспективам неореалізму, відродження якого він убачав у період 60 – 90-х років у творчості О. Гончара і П. Загребельного. Однак передчасна смерть не дала можливість здійснитись цим планам. Проте автор встиг викласти своє розуміння неореалізму. Він визначав, що неореалізм “апелює передусім не до вольових зусиль індивіда, а до його пізнавальних здатностей, до досягнення складних взаємозалежностей між соціальним середовищем і психологічно-моральними спроможностями особистості” [6, с. 4]. В. Фащенко вважав, що неореалізм реалізується в аналітичній прозі та драмі, а також у ліро-епічних поемах. До визначальних рис українського неореалізму він відносив самотність забарвлення, узагальнення типового, збагаченість “новим баченням світу, передусім ірраціонального, часто незбагненого й фатального” [6, с. 4].

Висновки. Проблему неореалізму першої третини ХХ століття не з’ясовано досі, але час від часу до неї звертаються дослідники в своїх намаганнях встановити істину. По-різному ставились до неореалізму в різні часи розвитку критичної думки, по-різному ставляться і сьогодні. Гадаємо, що невирішеність неореалістичного питання, з одного боку, й цікавість до нього, з іншого, продовжує його життєздатність у науковому колі, що передбачає певні перспективи майбутніх досліджень.

Література:

1. Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. К.: Наукова думка, 1996. 704 с.
2. Гундорова Т. І. Реалізм і неоромантизм в українській літературі початку ХХ ст. (теоретико-методологічний аспект) // Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ - початку ХХ ст. К., 1991. С. 166-192.
3. Затонський Д. В. Минуле, сучасне, майбутнє. (Про реалізм, традиції, новаторство). К.: Дніпро, 1982. 370 с.
4. Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів. К.: “Радянська школа”, 1971. 486 с.
5. Наєнко М. К. Історико-теоретичний аспект поняття “реалізм” // Філологічні семінари. Реалістичний тип творчості: теорія і сучасність. Вип. 1. К.: Видавн. центр “Київський університет”, 1998. С. 6-11.
6. Фащенко В. В. Історія української літератури ХХ віку. Програма. Одеса, 1998. 29 с.

Стаття надіслана: 03.02.2023 р.

© Рева-Лєвшакова Л.В.